

WIESŁAW CABAN

ORCID: 0000-0002-3695-8259

Emeritus, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Profesor Wiktoria Śliwowska (26 czerwca 1931–27 grudnia 2021)

Najwybitniejsza badaczka dziejów dziewiętnastowiecznej Rosji i polskiej zsyłki na Syberię od dzieciństwa obcowała z książkami, gdyż jak sama wspominała, Jej łóżeczko znajdowało się w małym pokoiku, w którym ściany od góry do dołu zastawione były półkami książek. Sterty książek leżały też na ziemi. Ów pokój to jednocześnie biblioteka ojca — Wacława Zawadzkiego, znanego bibliofila specjalizującego się w kolekcji unikatowych wydawnictw z XVIII i XIX wieku. Ta atmosfera sprawiła, że Wiktoria Śliwowska od dzieciństwa dużo czytała, a nauczyciele szybko dostrzegli pracowitość i wyróżniające zainteresowania humanistyczne.

Po maturze, w latach 1949–1953, studiowała historię w Instytucie Pedagogicznym im. Aleksandra Hercena w Leningradzie. Tam poznała swojego męża, urodzonego i wychowanego we Francji w rodzinie przedwojennych polskich emigrantów René Śliwowskiego, późniejszego znanego historyka literatury rosyjskiej, krytyka i tłumacza. Po ukończeniu studiów związała się w Polsce z seminarium prof. Stefana Kieniewicza i pod jego kierunkiem przygotowała rozprawę doktorską poświęconą pietraszewcom (*Sprawa pietraszewców*, Warszawa 1963, 317 s.). Jeszcze przed obroną rozprawy doktorskiej w Jej opracowaniu ukazały się *Wspomnienia rewolucjonisty Piotra Kropotkina* (Warszawa 1959, 596 s.) i dwa obszerne tomy *Pamiętników dekabrystów* (Warszawa 1960). Obydwa tomy *Pamiętników dekabrystów* to efekt współpracy z ojcem Wacławem Zawadzkim, w intelektualnym środowisku Warszawy nazywanym powszechnie „Puchatkiem”.

Chruszczowowska odwilż umożliwiła Wiktorii Śliwowskiej korzystanie z archiwów rosyjskich i zaowocowało to między innymi przygotowaniem monograficznego opracowania *Mikołaj I i jego czasy (1825–1855)* (Warszawa 1965, 260 s.). W pracy została ukazana istota imperium Mikołaja. Należałoby

postawić pytanie, jakie Wiktorija Śliwowska wprowadziłaby do swej publikacji zmiany po sześćdziesięciu latach, kiedy nasza wiedza zwiększyła się i nastąpiły tak ważne przemiany polityczne. W moim przekonaniu w dużym stopniu skupiłaby się na polemice z różnego rodzaju wydawnictwami (łącznie ze wznawianymi z XIX wieku), których w ostatnim okresie w Rosji jest naprawdę sporo, a w których Mikołaj I bardzo często postrzegany jest jako prekursor postępowych reform.

Już od czasów studiów historycznych Wiktorię Śliwowską interesowały wysepki oporu społecznego w dziewiętnastowiecznej Rosji. Poświęciła kilka drobniejszych prac temu zagadnieniu. Między innymi Nikołajowi Sazonowowi, współpracownikowi „Trybuny Ludów” Adama Mickiewicza, odstępcy od prawosławia jezuitcie Iwanowi Gagarinowi, prowadzącemu ożywioną działalność publicystyczną i wydawniczą we Francji Piotrowi Dołgorukowowi czy wreszcie związkom Iwana Gołowina z polskimi spiskowcami. W 1971 roku ukazała się praca *W kręgu poprzedników Hercena* (Wrocław 1971, 364 s.), a w dwa lata później, w efekcie współpracy z René Śliwowskim, wielkim znawcą historii literatury rosyjskiej, na półkach księgarskich znalazła się publikacja *Aleksander Hercen. Życie i twórczość* (Warszawa 1973, 670 s.), poświęcona jednemu z najwybitniejszych myślicieli XIX wieku, nie tylko w Rosji. Szkoda, że dziś o Hercenie tak mało osób pamięta i w Rosji, i w Polsce. Nową wersję, pamięci zmarłego przed sześcioma laty męża, opublikowało Wydawnictwo Iskry (2017, 550 s.). Dziesięć lat później w kręgu zainteresowania Wiktorii i René Śliwowskich znalazł się Andriej Płatonow, jeden z najwybitniejszych prozaików rosyjskich minionego stulecia (*Andriej Płatonow*, Warszawa 1983, 169 s.).

Wróć jeszcze do Iwana Gagarina, a to dlatego, by podkreślić, że z inspiracji i przy udziale Wiktorii Śliwowskiej w 2014 roku ukazała się w Rzymie publikacja *L’Affaire Gagarine* (par Mireille Chmelewsky, Paul Pierling SJ, Wiktorija Śliwowska, Institutum Historicum Societatis Iesu, t. 77). Wiktorija Śliwowska z satysfakcją może powiedzieć, że działalność polityczna, naukowa i religijna Iwana Gagarina, autora memoriału *Czy Rosja może stać się katolicka?* (Paryż 1856), zostanie teraz w pełni doceniona.

W trakcie prac edytorskich nad liczącym 25 tomów wydawnictwem *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty* oraz nad tak zwaną zieloną serią (o tych sprawach dalej) Wiktorija Śliwowska systematycznie podejmowała także sprawy związane z polskimi spiskami i zsyłkami Polaków w głąb Imperium Rosyjskiego. Od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku „polski Sybir” znalazł się w centrum Jej zainteresowania. O nieznanym losach polskich zesłańców publikowała w wielu czasopismach historycznych, głównie w „Kwartalniku Historycznym”, „Przeglądzie Wschodnim”, „Wrocławskich Studiach Wschodnich”. Swe wyniki badawcze przedstawiała na wielu konferencjach w Polsce i w Rosji. W przypadku Rosji można powiedzieć, że w ciągu kilkudziesięciu

lat uczestniczyła w każdej konferencji, na której omawiano dzieje Polaków w Imperium Rosyjskim. Poza Moskwą, Petersburgiem i Kazaniem uczestniczyła prawie we wszystkich konferencjach polsko-rosyjskich, które odbyły się w Omsku, Tomsku, Tobolsku, Nowosybirsku, Irkucku czy Jakucku.

W 1991 roku na łamach „Przeglądu Wschodniego” ukazała się rozprawa Wiktorii Śliwowskiej *Polscy zesłańcy polityczni na Syberii w pierwszej połowie XIX wieku. Mity i rzeczywistość*. W publikacji tej z jednej strony poddała krytyce posługiwanie się mitami i uproszczeniami w odtwarzaniu dziejów polskiej zsyłki, a z drugiej nakreśliła kierunki badań. Była zdania, że wśród zesłańców można wydzielić trzy grupy: „buntowuszczyków” — gotowych zawsze do ucieczki; systematycznie obmyślających plany powstania zbrojnego we współpracy ludami syberyjskimi i wreszcie tych, którzy uważali, że należy się przystosować do warunków zesłania.

Profesor na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych podjęła wysiłki zmierzające do przygotowania słownika biograficznego polskich zesłańców. W 1990 roku w ramach tak zwanej zielonej serii ukazało się wydawnictwo: *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny* (Warszawa, 560 s.). Jej wysiłkiem oraz Władimira A. Djakowa, Adama Gałkowskiego i Władimira N. Zajcewa przygotowano informacje o trzech tysiącach spiskowców, emisariuszy czy osób obwinionych o czytanie i kolportaż zakazanej literatury. Osiem lat później opublikowano imponujące dzieło *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku* (1998, 835 s.). „Słownik” ów zawiera biografie 2500 osób, a łącznie z aneksami informacje o 3500 polskich zesłańcach w głąb Imperium Rosyjskiego. Biogramy opracowano na podstawie materiałów źródłowych pochodzących głównie z archiwów rosyjskich, pamiętników, listów i artykułów prasowy. Wydawnictwo to ogrywa ogromną rolę, zarówno w Polsce, jak i w Rosji, w badaniach nad dziejami polskiej zsyłki.

Profesor Śliwowska podczas promocji tego wydawnictwa, jak też przy różnych spotkaniach naukowych, uczuła korzystających, że w owej obszernej publikacji są myłki. Tu jest ich naprawdę niewiele, a czytelnik odczuwa wielki podziw, że była w stanie skonfrontować sprzeczne zeznania składane przez obwinionych przed różnymi komisjami śledczymi. To wszystko wymagało determinacji i wręcz świętej cierpliwości.

Zaledwie dwa lata później ukazała się publikacja poświęcona zesłaniu syberyjskiemu Jakuba Gieysztora, prezesa Wydziału Zarządzającego Prowincjami Litwy w czasie powstania styczniowego, autora niezwykle ciekawych pamiętników. Wydawnictwo to było hołdem dla rodziny Gieysztorów, w tym Aleksandra Gieysztora, który jako „dostojny uczony nie okazywał wyższości nad dłuibaniną Wiktorii Śliwowskiej” (*Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów — zesłańców postyczniowych. Wilno–Sybir–Wiatka–Warszawa*, Warszawa

2000, 399 s.). Oprócz odtworzenia zesłańczych losów Jakuba Gieysztorza są tu biogramy wielu osób, z którymi zetknął się on na zesłaniu. Poniekąd jest to zbiorowy portret współtowarzyszy Gieysztorza z syberyjskiej zsyłki.

O ile można byłoby mówić, że wydawnictwo poświęcone Jakubowi Gieysztorowi to swoistego rodzaju powszechność, Wiktoria Śliwowska przecież dysponuje tak ogromnym doświadczeniem w edytorstwie źródeł i publikacji opracowań bio-bibliograficznych, że przyzwyczaiła czytelników do tego typu wydawnictw i że potrafi je przygotować niemal od ręki, to inaczej jest w kwestii książki *Ucieczki z Sybiru* (Warszawa 2005, 444 s.). Autorka do tego przedsięwzięcia przygotowywała się od kilku lat. Zapewne pierwsza myśl pojawiła się w 1995 roku, kiedy to opublikowała artykuł *Zapoznani polscy uciekinierzy z Sybiru* (1995). Później bliżej przyglądała się ucieczce Rufina Piotrowskiego (1997) oraz Zygmunta Mineyki (2001). W książce, wykorzystując ogromny materiał z akt śledczych (przykładowo dla jednego z uciekinierów zachowało się w archiwum w Tomsku sześć grubych woluminów akt śledczych) i wspomnieniowych, opisano ucieczki pojedynczych osób, ucieczki grupowe i zbiorowe. Lektura tekstu jest fascynująca. Wielokrotnie trudno uwierzyć, że do takiej ucieczki w ogóle doszło. Niejeden z czytelników w trakcie lektury zadawał sobie zapewne pytanie chociażby o to, czy losy żołnierza Polaka są prawdziwe, czy rzeczywiście Stanisław Krupski, bo o niego tu chodzi, uciekał trzykrotnie. I nie ma w tym nic dziwnego, albowiem Rufin Piotrowski po przedostaniu się na zachód Europy też spotkał się z niedowierzaniem i podejrzeniem, że jest agentem carskich służb specjalnych. Trudno powiedzieć, czy Wiktoria Śliwowska zliczyła wszystkie ucieczki, jako że nie jest to zadanie proste, a i chyba niemożliwe. Pewne jest natomiast, że w tej książce został pokazany inny wymiar „polskiego Sybiru”, a także odmitologizowano niektóre sprawy, jak chociażby kwestię bohaterów powieści Lwa Tołstoja *Za chto?*, czyli Albiny i Wincentego Migurskich, czy wreszcie Szymona Tokarzewskiego.

Ucieczki z Sybiru w przekładzie na język rosyjski ukazały się w 2014 roku, a promocja książki odbyła się w Omsku, wzbudzając duże zainteresowanie wśród uczestników międzynarodowej konferencji zorganizowanej przez Omski Państwowy Uniwersytet im. Piotra Stołypina. O popularności książki w Rosji najlepiej świadczy to, że doczekała się ona już kilku dodruków. Dwa lata po polskiej edycji *Ucieczek z Sybiru* w opracowaniu Wiktorii Śliwowskiej i Anny Brus ukazało się wydawnictwo *Wystąpienie polskich katorżników na trakcie okołobajkalskim. Cztery relacje* (Warszawa 2007, 227 s.). Czytelnik, studiując zachowane relacje, musi sobie zadawać pytanie o sens wywołania w 1866 roku powstania, czy może lepiej buntu, przeciw carskiemu systemowi. W racjonalność tego wystąpienia wątpiło wielu Polaków odbywających karę w Syberii Wschodniej.

Po kolejnych dwóch latach ukazał się *Dziennik syberyjski Juliana Glau-bicz Sabińskiego* (Warszawa 2009: t. 1, 518 s.; t. 2, 508 s.; t. 3, 180 s.; część wstępna, 134 s.). O jego publikację upominał się Michał Janik jeszcze w 1928 roku. Trzeba było jednak czekać osiemdziesiąt lat, by znalazł się odpowiednio przygotowany zespół do realizacji tak ważnego przedsięwzięcia. Wiktoria i René Śliwowski przygotowali rękopis do druku, a przedmową i przypisami opatrzył go Jan Trynkowski, wytrawnie analizując każdy szczegół związany z pobytem Polaków na Syberii w okresie międzypowstaniowym.

Dziennik jest fundamentalnym źródłem do poznania życia codziennego polskich zesłańców do Syberii Wschodniej w okresie międzypowstaniowym. Sam jego autor był skrupulatnym obserwatorem wszystkiego, co zachodziło w polskiej kolonii w Irkucku w ciągu dziewiętnastoletniego zesłania. Julian Sabiński działał w tak zwanym Ogóle (organizacji samopomocowej), dzięki czemu miał w miarę regularne kontakty z wszystkimi zesłańcami. Jego uwagi nie uszły żadne kwestie, żadne bolączki czy drobne sukcesy. Te ostatnie dotyczyły głównie osób, które zdecydowały się podjąć działalność gospodarczą na własną rękę. Z kart *Dziennika* można wnioskować, że kolonia polskich zesłańców politycznych z okręgu irkuckiego pędziła życie w wielkim cierpieniu, ale zawsze zachowywała się godnie. Dzięki inicjatywie Muzeum Dekabrystów w Irkucku *Dziennik* Juliana Sabińskiego został opublikowany w tłumaczeniu na język rosyjski w latach 2014–2015 pt. *Сибирский дневник*.

Ważne miejsce o zesłańczych losach Polaków zajmuje opublikowanie *Sztambucha Cypriana Dunin-Wąsowicza* (Warszawa 2015, 152 s.). Wiktoria Śliwowska opracowała ów szkicownik z rysunkami przedstawiającymi współwięźniów z Cytadeli Warszawskiej i współzesłańców syberyjskich z lat 1850–1857.

Profesor Wiktoria Śliwowska rozpoczęła działalność edytorską wraz z pracami nad zaplanowaną przez historyków polskich i radzieckich edycją dokumentów, które miały być wydane z okazji setnej rocznicy powstania styczniowego. W wyniku podpisanych w 1958 roku umów między Polską Akademią Nauk a Radziecką Akademią Nauk utworzono polsko-rosyjski zespół, który zakładał wydanie piętnastu tomów źródeł archiwalnych. Ze strony polskiej pracami kierował prof. Stefan Kieniewicz, a ze strony radzieckiej najpierw prof. dr Ilja S. Miller, a później prof. dr Władimir A. Dżakow. Profesor Śliwowska od początku prac zespołu brała udział w przygotowaniu poszczególnych tomów, a od 1970 roku wchodziła w skład komitetu redakcyjnego odpowiedzialnego za przygotowanie tomów publikowanych w Polsce. W sumie zamiast planowanych piętnastu tomów materiałów i dokumentów w latach 1961–1986 ukazało się 25 tomów. Wydawnictwo *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty* jest wydarzeniem bez precedensu nie tylko w polskiej historiografii. Na jego temat ukazało się kilkadziesiąt omówień i recenzji w kilkudziesięciu czasopismach

polskich, rosyjskich, ukraińskich niemieckich, a nawet amerykańskich. Samo wydawnictwo przyczyniło się do intensyfikacji badań nad powstaniem styczniowym zarówno w Polsce, jak i w Rosji. Jak bardzo podkreślał Władimir A. Dżakow, przyczyniło się ono do większego zainteresowania dziejami Polski XIX wieku wśród rosyjskich (radzieckich) historyków. Trudno tu wyliczać wkład pracy Wiktorii Śliwowskiej w opracowanie kilkuset dokumentów rosyjskich i w działania redakcyjne; wydaje się, że najtrafniej będzie w tej sprawie odwołać się do opinii prof. Stefana Kieniewicza, który we *Wstępie* do tomu *Dokumenty terenowych władz cywilnych powstania styczniowego 1862–1864*¹ stwierdził, że ze strony historyków polskich najdłużej i najtrwalej w przedsięwzięciu uczestniczyły dwie osoby, a mianowicie Franciszka Ramotowska i Wiktoria Śliwowska. I obie też włożyły najwięcej pracy.

W trakcie prac nad wydawnictwem *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty* grono historyków polskich uświadomiło sobie, jaki ogrom materiałów źródłowych do dziejów polskich przedsięwzięć niepodległościowych XIX wieku kryją archiwa Moskwy, Petersburga, Kijowa, Wilna i wtedy to z inicjatywy prof. dr hab. Marii Janion i prof. dr. Władimira A. Dżakowa powstała tak zwana zielona seria (nazwa od zielonej obwoluty). Pierwszy tom *Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim. Gustaw Ehrenberg i „świętokrzyscy”* ukazał się w 1978 roku. W przygotowanie tego tomu, jak i siedmiu kolejnych, Wiktoria Śliwowska włożyła ogromną pracę. Tom *Wolnomularstwo Narodowe. Walerian Łukasiński* (Warszawa 2014, 750 s.) ukazał się pod Jej redakcją. Jest to swoistego rodzaju hołd dla męczeństwa Waleriana Łukasińskiego, bo nikt spośród dziewiętnastowiecznych bohaterów narodowych nie przeżył gehenny 46 lat ciężkiego więzienia, w tym 37 lat w lochach Szliselburga. Seria ta ukazuje się (ostatni tom znajduje się w druku) we współpracy Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Instytutu Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk i Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk. W siedmiu obszernych tomach zamieszczono niezwykle cenne źródła dotyczące polskiego ruchu niepodległościowego, a korzystają z nich nie tylko historycy, lecz także językoznawcy i znawcy literatury. Każdy z tomów, oprócz źródeł, zawiera studia poświęcone polskiemu ruchowi niepodległościowemu. Zamieszczali tu swoje rozprawy, poza wspomnianym Dżakowem, między innymi Bolesław S. Szostakowicz, Aleksy S. Nagajew czy Dora B. Kacnelson.

Wiktoria Śliwowska podczas jednego z wystąpień na konferencji poświęconej polskiemu ruchowi niepodległościowemu stwierdziła, że zieloną serię między innymi „dedykuje młodemu pokoleniu historyków, których muza Klio zachęci do poszukiwań nowych źródeł naszych dziejów i korzystania

¹ S. Kieniewicz, *Wstęp*, [w:] *Dokumenty terenowych władz cywilnych powstania styczniowego 1862–1864*, Wrocław 1986, s. VI.

z nich, a także wydawania drukiem lub zgodnie z nowymi technikami elektronicznymi — dla Historii, a nie dla Polityki Historycznej”. Dodajmy jeszcze, że edytorskie pasje realizowała z ogromnym powodzeniem w problematyce dotyczącej XX wieku. Z chwilą przemian politycznych lat dziewięćdziesiątych XX wieku jako jedna z pierwszych przystąpiła do publikowania wspomnień Polaków, których dotknęły stalinowskie represje. W 1992 roku ukazał się we wspólnym opracowaniu z Małgorzatą Giżejewską i Januszem Ankudowiczem *Tryptyk kazachstański. Wspomnienia z zesłania. Marian Papiński — rodzina Malachowskich — Lesława Domańska* (Warszawa, 294 s.). Rok później na półkach księgarskich w Jej opracowaniu pojawiły się wspomnienia Anny Soboty *W stepach Kazachstanu. Wspomnienia z lat 1939–1946* (Warszawa 1993, 301 s.). Zawierają one przejmujące opisy walki o przetrwanie matki i jej córek — mąż wcześniej został zabrany przez NKWD i nie wiadomo, jakie były jego dalsze losy. Kolejną publikacją są *Przypadki XX wieku. 20 lat na Wyspach Solowieckich i Kołymie 1935–1955* (Warszawa 1994, 236 s.). Pamiętniki Walentego Woronowicza zostały przygotowane do publikacji razem z M. Giżejewską. Są to zaiste niezwykle przypadki młodego Polaka urodzonego w 1915 roku w Rosji, który za karę, że starał się o powrót do Polski, w 1934 roku trafił na Wyspy Solowieckie.

Drugą grupę edycji wspomnień z XX wieku tworzą publikacje związane z Holocaustem. Wiktoria Śliwowska powróciła do tragicznych wydarzeń, które dotknęły Jej rodzinę i najbliższych. Matkę na Jej oczach zastrzelono w 1942 roku, Ją zaś udało się wyprowadzić z getta. Jedenastoletnią Wisię Załęską ukrywała „ciocia” Jadwiga Świerczyńska, odznaczona w 1990 roku medalem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Po Powstaniu Warszawskim Wisia Załęska wraz z „ciocią” znalazły schronienie u dobrych ludzi na wsi po Miechowie. Później jeszcze była Siersza pod Krakowem. I wreszcie Wisię sprowadził do Kielc ojciec, który znalazł się tutaj po upadku Powstania Warszawskiego. Kwestia Holocaustu pojawia się między innymi w wydawnictwach *Dzieci Holocaustu mówią...* (posłowie Jerzy Ficowski, Warszawa 1993, 292 s.). Publikacja ta ukazała się w języku niemieckim (1995), angielskim (1999) i hiszpańskim (Buenos Aires — 2006). Tak oto Wiktoria Śliwowska dała swoistego rodzaju początek nowej serii wydawniczej ukazującej się dzięki Stowarzyszeniu „Dzieci Holocaustu”. Do tej problematyki powróci raz jeszcze w 1996 roku i przygotowuje do publikacji wspólnie z Katarzyną Meloch wydawnictwo *Czarny rok... Czarne lata...* (Warszawa 1996, 520 s.). Odmiennej charakter ma wydawnictwo *Placz po Warszawie. Powstanie Warszawskie 1944. Dzienniki. Świadectwa* (oprac. W. Śliwowska, J. Marszalec, A. Wodzyński, Gdańsk 2014, 214 s.). Znalazły się tu między innymi wspomnienia trzynastoletniej Wisi Załęskiej, która prowadzi swoistego rodzaju rozrachunek ze „swoim powstaniem”.

W trakcie prac nad edycją dwudziestopięciotomowego wydawnictwa *Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty* zrodził się pomysł utworzenia kartoteki uczestników powstańczego zrywu. W ciągu wielu lat prac w Instytucie Historii PAN została utworzona kartoteka obejmująca dane ponad 40 tys. uczestników. Jeżeli przyjąć, że przez oddziały powstańcze, jak niektórzy sądzą, przewinęło się około 100 tys. osób (jest to chyba liczba zawyżona?), to z prostego wyliczenia wynika, że został włożony ogromny wysiłek zmierzający do odtworzenia z jednej strony struktury społeczno-zawodowej uczestników walki, a z drugiej do ich losów po upadku powstania styczniowego. Chodzi zwłaszcza o losy na syberyjskim zesłaniu. Dane do kartoteki pochodzą z różnych archiwów Polski, Rosji, Litwy, Ukrainy i Białorusi. Szczególnie wiele przeszkód należało pokonać, by uzyskać odpowiednie informacje z akt śledczo-sądowych i raportów policyjnych. Tego typu akt, mimo strat, jakich doznały one w wyniku różnego rodzaju zawieruch, zachowało się jeszcze sporo. Biurokracja carska tworzyła ogromne ilości dokumentów. Jeżeli więc zaginęły oryginały w archiwach centralnych, to historyk ma jeszcze do dyspozycji kopie, przechowywane w archiwach regionalnych. Wiele rzeczy da się więc odtworzyć, ale wymaga to ogromnego wysiłku nie tylko na etapie poszukiwań odpowiednich danych, lecz także na etapie konfrontacji poszczególnych informacji. W tworzeniu tej kartoteki pomocy udzielał wielokrotnie wspomniany Djakow i Jurij J. Sztakelberg z Petersburga. Pomocne okazały się materiały zgromadzone przez prof. dr. hab. Eligiusza Kozłowskiego.

Wiktoria i René Śliwowsy mają ogromne dokonania w zakresie upowszechniania w Polsce dorobku naukowego rosyjskich historyków, literatów i publicystów. Ograniczę się jedynie do przytoczenia wybranych pozycji. Dwukrotnie Śliwowsy tłumaczyli dwie prace Natana Ejdelmana, badacza dziejów Rosji XVIII–XIX wieku i pisarza. W 1976 roku ukazała się praca pt. *Łunin — adiutant wielkiego księcia Konstantego* (Warszawa, 456 s.), a w 1990 roku praca *Paweł I, czyli śmierć tyrana* (Warszawa, 389 s.). W 1982 roku w ich tłumaczeniu ukazała się praca Olgi P. Morozowej pt. *Bronisław Szwarce* (Wrocław, 278 s.). Natomiast samodzielnie Wiktoria Śliwowska dokonała przekładu między innymi pracy Sztakelberga *Pięczęcie powstańcze 1863–1864* (Warszawa, 389 s.). Wypada dodać, że dzięki tej pracy można dopiero w pełni wypowiadać się o funkcjonowaniu struktur podziemnego państwa w latach 1863–1864. W jej przekładzie ukazały się też *Listy o Hiszpanii* (Warszawa 1983, 321 s.) Wasilija P. Botkina (1812–1869), okcydentalisty, pisarza, krytyka literackiego i muzycznego. Wróć jeszcze do Sztakelberga i Morozowej, by nadmienić, że oboje brali udział w pracach nad przygotowaniem dwudziestopięciotomowego wydawnictwa o powstaniu styczniowym. Praca przy nim zainspirowała ich do podjęcia w swych badaniach problematyki polskiej.

W twórczości naukowej Wiktorii Śliwowskiej odpowiednie miejsce zajmują recenzje i artykuły recenzyjne. W ciągu kilkudziesięciu lat opublikowała ponad pięćdziesiąt tego typu tekstów. W zdecydowanej większości (około 30) są to recenzje prac historyków rosyjskich i prac ukazujących się na zachodzie Europy, a poświęconych sprawom rosyjskim. Recenzje ukazywały się głównie na łamach „Przeglądu Historycznego”, „Kwartalnika Historycznego” czy „Slavia Orientalis”. Pełniły one, poza naukowym wymiarem, również inną funkcję, a mianowicie informacyjną, bo dzięki nim czytelnik polski, w czasach byłego ustroju, dowiadywał się o badaniach rosyjskich. Wiktoria Śliwowska zaś miała dostęp do tych prac dzięki bardzo rozbudowanym kontaktom zarówno w Związku Radzieckim, jak i na zachodzie Europy.

Obraz działalności naukowej Wiktorii Śliwowskiej nie byłby pełny, gdyby nie wspomniano o pracach w Komisji Historyków Polskich i Radzieckich/Rosyjskich. Polskiej Akademii Nauk i Radzieckiej/Rosyjskiej Akademii Nauk. Profesor w pracy tej komisji zaangażowała się od jej powstania, to jest od 1965 roku. Jej zaangażowanie uwidoczniło się szczególnie w drugiej połowie lat osiemdziesiątych i w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy stronie polskiej przewodniczył prof. dr hab. Juliusz Bardach, a ze strony rosyjskiej prof. dr Jarosław N. Szczapow, a następnie w latach 1998–2008, kiedy to właśnie stronie polskiej przewodniczyła prof. dr hab. Wiktoria Śliwowska i prof. dr Władimir K. Wołkow. W tym czasie była inicjatorką kilkunastu konferencji w Polsce i w Rosji. Po każdej publikowano referaty, które były inspiracją do dalszych badań. Trudno tu wymieniać wszystkie konferencje, ale warto chociażby wspomnieć o dwóch, które odbyły się w Kazaniu. Pierwsza poświęcona była polskim naukowcom i studentom na uniwersytetach rosyjskich (1992), a druga polskim zesłaniom w głąb Imperium Rosyjskiego w XIX–XX wieku z akcentem na prowadzenie badań w ośrodkach regionalnych (1997). Rosyjska Akademia Nauk doceniła wkład Wiktorii Śliwowskiej w badania nad dziejami Rosji i w działania na rzecz rozwoju współpracy naukowej i w 2001 roku nadała Jej tytuł doktora honoris causa Rosyjskiej Akademii Nauk. Po raz drugi otrzymała tę godność w 2019 roku na wniosek Senatu Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

W twórczości Wiktorii i René Śliwowskich miejsce szczególne zajmuje książka *Rosja nasza miłość* (Warszawa 2008, 540 s.). Wzbudziła ona zainteresowanie i w Polsce, i w Rosji. Autorzy znają Rosję z czasów stalinowskich, odwilży Chruszczowa, tak zwanych czasów застою i ostatnich lat i dzięki temu ich wspomnienia o Rosji, rosyjskiej inteligencji (także tej mieszkającej poza granicami) i zwykłych ludziach przybierają czasami charakter studium socjologiczno-psychologicznego. Śliwowskim, jak trafnie podkreślono na łamach „Tygodnika Powszechnego”, obce jest poczucie wyższości wobec

Rosjan, nawet wtedy gdy przyznają, że po przyjeździe na studia do Leningradu przeżyli szok kulturowy i cywilizacyjny. Ta nietypowa opowieść o Rosji ukazała się w wersji rosyjskojęzycznej.

Profesor Wiktoria Śliwowska za wybitny i wszechstronny dorobek naukowy otrzymała dwukrotnie nagrodę Klio (1999, 2005), nagrodę specjalną „Przeglądu Wschodniego” (2000) i nagrodę PEN Clubu (2013). W 2003 roku została odznaczona przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski. Jej uczniowie i współpracownicy w podziękowaniu za wieloletnią pomoc i inspirację ofiarowali w hołdzie „sztambuch” na jubileusz dziewięćdziesięciolecia, który miał miejsce 26 czerwca pod wymownym tytułem *Wokół polskiej obecności w Rosji*, Warszawa 2021. Kilka dni później Profesor Wiktoria znalazła się w szpitalu i ostatecznie pożegnała się z nami 27 grudnia 2021 roku.

Bibliografia

Publikacje

- Śliwowska W., *Dwa nieznanne epizody z życia emigranta Piotra Dołgorukowa*, „Przegląd Historyczny” 58, 1967, z. 2.
- Śliwowska W., *Emigrant Piotr Dołgorukow i jego publicystyka*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowej” 4, 1968.
- Śliwowska W., *Un émigré russe en France*, [w:] eadem, *Iwan Golovine 1816–1890*, Paris 1970.
- Śliwowska W., *Iwan Gagarin w świetle nieznananych materiałów III Oddziału Własnej Kancelarii JCMości oraz korespondencji osobistej*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki” 2010, nr 4.
- Śliwowska W., *Mikołaj I i jego czasy (1825–1855)*, Warszawa 1965.
- Śliwowska W., *Mikołaj Sazonow — współpracownik „Trybuny Ludów” Adama Mickiewicza*, Warszawa 1967.
- Śliwowska W., *Polscy zesłańcy polityczni na Syberii w pierwszej połowie XIX wieku. Mity i rzeczywistość*, „Przegląd Wschodni” 1, 1991, z. 2.
- Śliwowska W., *Rufin Piotrowski w świetle nieznananych materiałów policyjnych*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 1997, nr 1.
- Śliwowska W., *Sprawa pietraszewców*, Warszawa 1963.
- Śliwowska W., *Syberia w życiu i pamięci Gieysztorów — zesłańców postyczniowych. Wilno–Sybir–Wiatka–Warszawa*, Warszawa 2000.
- Śliwowska W., *Ucieczki z Sybiru*, Warszawa 2005.
- Śliwowska W., *W kręgu poprzedników Hercena*, Wrocław 1971.
- Śliwowska W., *Z Tomsk na wolność. Niezwykła historia bieżących katorżników: Zygmunta Mineyki, Aleksandra Okińczycza, Henryka Waszkiewicz i innych*, „Wrocławskie Studia Wschodnie” 8, 2004.
- Śliwowska W., *Zapoznani polscy uciekinierzy z Sybiru*, „Kieleckie Studia Historyczne” 13, 1995.
- Śliwowska W., *Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku. Słownik biograficzny*, Warszawa 1998.
- Сливовская В., *Побеги из Сибири*, przeł. В.А. Хорев, Л.Е. Гвоздь, В.В. Мочалова, Е.Л. Шиманская, Санкт-Петербург 2013.

Śliwowsky W. i R. *Aleksander Hercen. Życie i twórczość*, Warszawa 1973.

Śliwowsky W. i R., *Andriej Platonow*, Warszawa 1983.

Śliwowsky W. i R., *Rosja nasza miłość*, Warszawa 2008.

Сливовские В. и Р., *Россия — наша любовь*, przeł. М.А. Крисань, Санкт-Петербург 2022.

Opracowania wydawnictw źródłowych

Chmelewsky M., Pierling P. SJ, Śliwowska W., *L’Affaire Gagarine. La conversation du prince Gagarine au catholicisme: un drame familial, politique et religieux dans la Russie du 19 siecle*, Roma 2014.

Czarny rok... Czarne lata..., oprac. W. Śliwowska, K. Meloch, Warszawa 1996.

Dzieci Holocaustu mówią..., oprac. W. Śliwowska, Warszawa 1993.

Dziennik syberyjski Juliana Glaubicz Sabińskiego, t. 1–3, oprac. W. i R. Śliwowsky, J. Trynkowski, Warszawa 2009.

Kropotkin P., *Wspomnienia rewolucjonisty*, oprac. W. Śliwowska, Warszawa 1959.

Pamiętniki dekabrystów, t. 1–2, oprac. W. Śliwowska, Warszawa 1960.

Pląc po Warszawie. Powstanie Warszawskie 1944. Dzienniki. Świadectwa, oprac. W. Śliwowska, J. Marszałec, A. Wodzyński, Gdańsk 2014.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Dokumenty terenowych władz cywilnych powstania styczniowego 1862–1864, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1986.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Galicja w powstaniu styczniowym, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1980.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Korespondencja namiestników Królestwa Polskiego. Sierpień 1863–maj 1864, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1978.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Prasa tajna z lat 1861–1864, cz. 1, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1966.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Prasa tajna z lat 1861–1864, cz. 2, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1969.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Prasa tajna z lat 1861–1864, cz. 3, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1970.

Powstanie styczniowe. Materiały i dokumenty. Ruch rewolucyjny 1861 roku w Królestwie Polskim. Manifestacje na prowincji, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1963.

Rewolucyjna konspiracja w Królestwie Polskim w latach 1840–1845. Edward Dembowski, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1981.

Sobota A., *W stepach Kazachstanu. Wspomnienia z lat 1939–1946*, oprac. W. Śliwowska, Warszawa 1993.

Stowarzyszenie Ludu Polskiego w Królestwie Polskim. Gustaw Ehrenberg i „świętokrzyscy”, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1978.

Sztambuch Cypriana Dunin-Wąsowicza, oprac. W. Śliwowska, Warszawa 2015.

Tryptyk kazachstański. Wspomnienia z zesłania. Marian Papiński — rodzina Małachowskich — Lesława Domańska, oprac. W. Śliwowska, M. Giżejewska, J. Ankudowicz, Warszawa 1992.

Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny, oprac. W. A. Djakow, A. Gałkowski, W. Śliwowska, Włodzimierz M. Zajcew, Warszawa 1990.

Wiosna Ludów w Królestwie Polskim. Organizacja 1848 roku, oprac. W. Śliwowska et al., Wrocław 1994.

Wolnomularstwo Narodowe. Walerian Łukasiński, oprac. W. Śliwowska, Warszawa 2014.

Woronowicz W., *Przypadki XX wieku. 20 lat na Wyspach Solowieckich i Kołymie 1935–1955*, oprac. M. Giżejewska, W. Śliwowska, Warszawa 1994.

Wystąpienie polskich katorżników na trakcie okołobajkalskim. Cztery relacje, oprac. A. Brus, W. Śliwowska, Warszawa 2007.

Сабиньский Ю. Г., *Сибирский дневник: в 2 т.*, przeł. O. Г. Басова, cz. 1–2, Иркутск 2014.

Przekłady

Botkin W.P., *Listy o Hiszpanii 1812–1869*, przeł. W. Śliwowska, Warszawa 1983.

Ejdelman N., *Lunin — adiutant wielkiego księcia Konstantego*, przeł. R. i W. Śliwowsy, Warszawa 1976.

Ejdelman N., *Paweł I, czyli śmierć tyrana*, przeł. R. i W. Śliwowsy, Warszawa 1990.

Morozowa O., *Bronisław Szwarce*, przeł. W. i R. Śliwowsy, Wrocław 1982.

Sztakelberg J., *Pieczenie powstańcze 1863–1864*, przeł. W. Śliwowska, Warszawa 1988.

XXX

Wokół polskiej obecności w Rosji. Sztambuch Profesor Wiktorii Śliwowskiej na jubileusz dziewięćdziesięciolecia, red. W. Caban, P. Głuszkowski, S.A. Mulina, E. Niebelski, A. Nowak, Warszawa 2021.